

Chronicle

Osobní zamyšlení nad životem a dílem profesora Karla Hausenblase

MARIE ČECHOVÁ
(Praha)

V očekávání 80. narozenin prof. PhDr. Karla Hausenblase, DrSc., nás zastihla smutná zpráva, že pan profesor už svou osmdesátku s námi neoslaví (zemřel 5. července 2003), a tak místo připravovaných medailonů v odborných časopisech bohemistických – v SaS A. Macurová, v NŘ J. Hoffmannová, v ČJL P. Mareš – vycházejí v těchto časopisech, do nichž často pan profesor sám přispíval, už jen nekrology těchto jeho žáků.

K. Hausenblas se narodil 16. listopadu 1923 v Benešově – mimochodem v mém rodném okrese. Rodina bydlila v domě sousedícím s bydlištěm hudebního skladatele J. Suka a hned proti gymnáziu, jež později začal navštěvovat. Jeho otec jako profesionální voják sloužil v benešovských kasárnách, později v Jaroměři, kde syn pokračoval v gymnaziálním studiu a kde ho mj. učil Jaroslav Žák (autor humoristických knížek a filmových scénářů ze školního prostředí), později pak v Praze dokončil středoškolská a (po tzv. totálním nasazení za války) završil i vysokoškolská studia.

Karel Hausenblas jako jediný ze své generace vytvořil svou opravdovou vědeckou stylistickou školu, jež byla přímou pokračovatelkou myšlenek a tradic pražské funkční strukturální stylistiky z doby předválečné. Tematika prací a práce jeho žáků se bezprostředně odvíjely od činnosti Hausenblasovy; mnohdy tak učitel předurčil jejich budoucí odbornou orientaci (viz výše jmenované i další osobnosti: A. Debická, J. Bartůňková, O. Müllerová,...).

Nebyla jsem sice přímou Hausenblasovou žákyní, jsem – a hlásím se k tomu – především žákyní profesora A. Jedličky, jehož dílo mě ovlivnilo obdobně jako dílo Hausenblasovo jeho žáky, ale měla jsem to štěstí, že jsem dvě desetiletí byla jeho kolegyní a úzce jsme spolupracovali při velmi dobrých osobních vztazích. Karel Hausenblas byl také mým rádcem při vedení katedry českého jazyka FFUK, a tak i mě v mnoha směrech – dá se říci – odborně i osobně obohatil.

Karel Hausenblas měl vzácný dar soustřeďovat kolem sebe své žáky a spolupracovníky, inspirovat a podněcovat je k tvůrčí práci v oboru, který sám celý život intenzivně rozvíjel, jazykovědnou stylistiku v přímém propojení se stylistikou literární.

Vedl nejen diplomové práce a školil aspiranty, ale také vedl dlouhá léta speciální seminář pro vysokoškolské učitele a pracovníky akademického ústavu (ÚJČ ČSAV), kde i sám po ukončení studia českého a ruského jazyka (v r. 1948) do 1961 pracoval; poté odešel na Filozofickou fakultu, kde působil až do odchodu do důchodu..

Odborná a vědecká činnost Karla Hausenblase nezasahovala jen oblast stylistickou a oblast jazykové kultury. Začínal totiž jako aspirant u akademika Bohuslava Havráňka v Ústavu pro jazyk český se specializací na gramatiku českého jazyka. V roce 1958 vydal vynikající analyticko-syntetickou knižní studii *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, později se věnoval zvláště zájmenům a číslovkám (viz jeho účast na tvorbě akademické Mluvnice češtiny II, 1986). Už v padesátých letech se představil také jako stylistik na první velké stylistické konferenci (v roce 1954 v Liblicích – o jejím významu byla odborná veřejnost informována jeho přítelem, vrstevníkem a spoluautorem L. Doleželem v SaS, 1955).

Od této doby rozvíjel vědeckou činnost v obou liniích (v gramatice v těsné vazbě na své spolupracovníky a přátele Fr. Daneše a M. Dokulila), přičemž postupně převážila orientace stylistická. Odborného věhlasu dosáhla především jeho kniha *Výstavba jazykových projevů a styl* (z r. 1972). V ní i v dalších pracích se KHs (ustálená zkratka jeho jména) věnoval rozmanitým otázkám stylistickým – jazykový styl definoval nejen z hlediska úzce jazykového (jako výběr a uspořádání jazykových prostředků – jak byl do té doby chápán), ale jako integrující princip výstavby jazykového projevu, obnovil starověké chápání stylu, hlásil se tak i k Jungmannovu, totiž vertikálnímu, členění stylů, vymezil nově styl učební...; styl vůbec chápal obecněji, než bylo před ním běžné, nejen jako entitu verbální. Nápaditostí, jež byla neodmyslitelným rysem Hausenblasovy osobnosti, vynikají jeho stylistické analýzy uměleckých literárních textů Máchových, Nerudových, Březinových, Wolkerových, Poláčkových,... Nejznámější z nich je analýza Neru-

dovy povídky *U tři lilii* (z *Povídek malostranských*), vynikající hloubkou a nezvyklostí pohledu na uměleckou tvorbu.

Od počátku bohatá byla i jeho činnost popularizační (přednášky pro různé pedagogické instituce, pro rozhlas, televizi..., některé vyšly i knižně). Podílel se např. na *Kapitolách z praktické stylistiky*, 1955, na vynikající, i když nedocenené knižce *O češtině pro Čechy*, 1960, na *Knížce o jazyce a stylu soudobé české literatury*, 1961, na sborníku *Kultura českého jazyka*, 1969, na *Češtině všední a nevšední*, 1972, *Češtině za školou*, 1974, aj.

Přestože Hausenblas měl svou koncepci stylistickou, že publikoval stovky cenných studií, nenapsal soustavné dílo stylistické a snad se to od něho ani nedalo očekávat. Byl totiž neobyčejně všestranný, s rozvitou fantazií a mnoha zájmy, byl studnicí nápadů, překypoval odbornou invencí a to vše realizoval spíše v menších útvarech, často esejistických, odborně erudovaných, esteticky skvěle podaných, přístupnou formou vyjádřených.

Celkovou představu o jeho díle stylistickém může čtenář získat studiem sebraných spisů, jež vyšly pod výstižným názvem *Od tvaru ke smyslu textu* (r. 1996 – péčí A Macurové a P. Mareše), neboť Karel Hausenblas zásadně spojuje styl textu a jeho smysl. V současné době se připravuje k vydání soubor jeho prací z oblasti gramatiky.

Chci zdůraznit i to, že profesor byl rozený učitelský talent: dovedl získat, přesevďčit a nadchnout své vysokoškolské studenty i spoluautory, a to ne snad jen proto, že sám s oddanou manželkou vychoval tři syny (jimž dal příznačně biblická jména – Jan, Ondřej, Lukáš). Měl velký smysl pro školu, pro výuku a výchovu, publikoval i články týkající se koncepčních otázek. Usiloval o to, aby vyučování bylo na odborné úrovni a současně zajímavé a přitažlivé (viz např. náš společný článek v *Učitelských novinách* r. 1988). Zcela zobecněla jeho myšlenka, že jazykový rozbor by neměl být “nalepováním vinětek”, tedy pouhým určováním jevů bez hlubšího smyslu, bez zdůvodnění, bez argumentace.

Od šedesátých let se podílel na tvorbě řady učebnic pro střední školy, nejprve s K. Svobodou a E. Čechem – od r. 1964, a od r. 1976 i se mnou, K. Svobodou, Fr. Danešem, Vl. Styblíkem na experimentálních učebnicích pro gymnázia, později s námi i s dalšími (např. s A. Tejnorem, Zd. Hlavsou) na tzv. učebnicích integrovaných. Výrazný byl jeho podíl i na naší tvorbě metodických příruček pro středoškolské učitele a při posuzování prací didakticky orientované stylistiky (např. mé knihy *Vyučování slohu*). Naše společná činnost vyústila v publikaci *Komplexní jazykové rozbor* (M. Čechová a kol. 1992 a 1996, nyní chystáme nové upravené vydání), v knížku, pro jejíž tvorbu se podařilo získat nej přednější bohemisty (spoluautory jsou také Fr. Daneš, M. Dokulil, J. Hrbáček, Vl. Styblík). Ráda si připomínám vzrušené odborné debaty, např. s K.

Svobodou, Fr. Danešem a se mnou, v nichž prosazoval svá, vždy zdravým rozumem podložená stanoviska k výuce a k práci ve škole.

Karel Hausenblas byl i významným organizátorem odborných akcí, různých konferencí, jež katedra (a předtím ústav) organizovala (např. v 80. letech konference s mezinárodní účastí na zámku Štířín a také v Praze). Kolem něho se soustředovali jeho přátelé, protože pan profesor byl člověk lidsky přitažlivý, společensky aktivní. Dokázal při každých narozeninách svých blízkých spolupracovníků skládat mistrná vtipná, třeba i rýmovaná povídaní na adresu oslavencovu; zde byl praktickým humorným stylistou se zálibou ve vynalézavé jazykové hře. Nedá se předpokládat, že by v tom byl ovlivněn svým učitelem J. Žákem (mimořádně o něm KHs tvrdil, že s ním žádná zábava ve škole nebyla).

Snad lze připomenout i to, že do jeho autorských i odborných aj. věcných textů se často vloudily nejaké “legrácky” – my jsme pana profesora podezřívávali z toho, že to bylo leckdy záměrně, avšak nikdy jsme to neprokázali, protože se vyskytovaly v jeho strojopisných konceptech vždy a všude. O této stránce Hausenblasovy zajímavé osobnosti by mohla obsáhle vyprávět bývalá sekretářka katedry paní V. Vágnerová, která jeho texty prepisovala (přesmyčkami vznikaly ty nejneuvěřitelnější humorné kombinace slov a významů).

Asi se v odborné veřejnosti málo ví o tom, že pan profesor byl velkým milovníkem, znalcem a interpretem i umění neslovesného, zvláště vážné hudby (s mým manželem se např. shodoval v obdivu k dílu J. S. Bacha, J. Brahmsa, G. Mahlera, R. Schumanna...), dokonce pro nás na katedře pořádal hudební podvečery (přehrávky se zasvěcenými komentáři), ale také byl i milovníkem a znalcem výtvarného umění. Vzpomínám si, jak jsme při našem přednáškovém pobytu ve Vilniusu navštívili Kaunas s jeho nádhernou galerií, kde obdivoval dílo “svého” malíře M. Chagalla a zasvěceně o něm mluvil. Ale nejen to: sám byl výkonným hudebníkem, houslistou a výborným zpěvákem, např. při jedné společné cestě v cizině nás požádal hostitel o zazpívání českých písní, pan profesor inspiroval dvouhodinový zpěv na téma českých měst a vesnic.

V posledním zhruba desetiletí se bohužel pan profesor lingvistického dění zúčastňoval už jen minimálně, a to pro delší těžkou nemoc, zřejmě související i s jeho předcházejícím těžkým dopravním zraněním. Přesto je živou současností české lingvistiky.

Léta také už žil v malé pošumavské vesnici Lnářský Málkov u Blatné (odkud i dojížděl na pražskou fakultu), kde se pod vlivem své manželky zcela ztotožnil s venkovským způsobem života (mj. chovali ovce), zúčastňovali se tamního společenského života jako členové pěveckého souboru, venkovských zábav apod.

Karel Hausenblas patří mezi uznávané stylistiky v celém slovanském kontextu, patří k nejznámějším autorům své generace, citují ho často Slováci, Poláci, Rusové, a to pro jeho objevné myšlenky, nalézání mnohdy pro čtenáře překvapivých souvislostí, vyplývající z jeho neobyčejného vzdělání a rozhledu v širokém slova smyslu kulturního. Jeho pojetí stylu žije ve škole a v širší veřejnosti díky jeho účasti na tvorbě učebnic a popularizační činnosti; v oblasti vědecké je dále rozpracováváno a rozvíjeno jeho žáky a spolupracovníky.